

Kontrollmakt

Konstitutionell rätt - Rättsfilosofi - Det svenska statsskicket - Offentlig makt - Normgivningsmakt - Domstolar och myndigheter - Kontrollmakt - Grundläggande fri- och rättigheter - Offentlighetsprincipen

Kontrollmakten regleras bland annat i RF 13 kap.

I den svenska konstitutionen finns det inbyggt en möjlighet för den offentliga makten att kontrollera "sig själv". Eftersom flera aktörer utövar offentlig makt (riksdag, regering, myndighet) och det finns en hierarki mellan dessa aktörer så ligger därför kontrollmakten högst upp i hierarkin. Det är främst riksdagen (som står närmast folket) som granskar övriga aktörer. Men även regeringen har en egen aktör, Justitiekanslern (JK), som utövar viss kontrollmakt (mer om det längre ner).

En del av kontrollmakten som inte kommer nämnas här har med lagprövning (normprövning) att göra. Anledningen till att den inte behandlas här har att göra med att det är en rättslig kontroll. Det är domstolen som testar en lag i förhållande med konstitutionen och kontrollerar så att lagen inte strider mot någon bestämmelse i till exempel regeringsform.

Den övriga kontrollmakten handlar om att **dels granska politiken, dels en oberoende granskning** av de offentliga aktörerna. Konstitutionsutskottet (KU) granskar i första hand den förda politiken, medan Justitieombudsmannen (JO) i första hand kontrollerar så att myndigheter följer och respekterar lagarna.

Politisk granskning

- konstitutionsutskottets granskning,
- interpellationer och frågor
- misstroendeförklaring

Juridisk (oberoende) granskning

- Riksdagens ombudsmän (JO)
- Riksrevisionen

Konstitutionsutskottet (KU)

Konstitutionsutskottet, som är ett permanent utskott i riksdagen har som främsta uppgift att granska ministrarnas tjänsteutövning. KU agerar självständigt och ska reda ut frågor på egen hand. En gång om året ska KU rapportera till riksdagen vad man funnit "värt att uppmärksamma". KU kan uttala kritik mot minister, i form av "prickning" (som saknar konstitutionellt stöd, men dock bygger på praxis).

KU saknar formellt maktmedel. Men en kritiserad minister avgår inte sällan. Eller så kan riksdagen välja att väcka ett misstroendevotum (misstroendeförklaring) på grund av KU:s kritik. Kritikens tyngd beror på om utskottet är enigt eller inte (vilket sällan är fallet – beroende på proportionell sammansättning baserad på valresultat – samma uppdelning i utskottet som i riksdagen).

KU kan dock besluta om åtal av statsråd, som genom brott grovt åsidosatt sin tjänsteplikt. Ett sådant åtal prövas av högsta domstolen direkt (RF 13:3).

Misstroendeförklaring (misstroendevotum)

Riksdagen kan, på förslag av minst en tiondel av dess ledamöter avge förklaring att ett statsråd (statsråd = minister) saknar dess förtroende. Förklaringen måste vinna stöd av mer än hälften av riksdagens ledamöter (RF 13:4). Förklarar riksdagen att statsministern eller annat statsråd inte åtnjuter dess förtroende ska talmannen entlediga (entlediga = skilja från tjänst) statsrådet. Gäller förklaringen statsministern ska regeringen avgå, såvida den inte inom en vecka förordnar om "extra val", det vill säga väddar till väljarna genom att upplösa riksdagen (RF 6:5, 12:4). En reell form av misstroendeförklaring är även om riksdagen i en viktig fråga ("kabinettsfråga") röstar mot regeringen.

Misstroende:

1. Yrka om misstroende – minst 35 ledamöter (1/10 av riksdagen)
2. Minst hälften röstar för yrkandet – 175 personer
3. Enskild minister eller statsminister?
4. Regeringen kan svara med extra val.

Interpellation och frågor

För att reda ut och förstå den förda politiken kan riksdagen ställa frågor till regeringens statsråd (ministrar). Antingen genom det som kallas interpellation, som ska vara skriftligt. Det bör handla om lite större frågor och anledningen till frågan ska motiveras. Interpellationen kan leda till debatt, då övriga ledamöter kan delta i interpellationen.

Justitieombudsmannen (JO)

I regeringsform hittar vi reglerna för JO, men där benämns aktören som "riksdagens ombudsmän". Det handlar alltså om en offentlig aktör. JO är en myndighet, men den lyder inte under regeringen som myndigheter normalt sett gör. JO inordnas under riksdagen. Det är nämligen riksdagens aktör för att bevaka den offentliga makten i övrigt, framför allt den verkställande makten och specifikt förvaltningsmyndigheterna. Enligt RF 13:6 ska JO "utöva tillsyn över tillämpningen i offentlig verksamhet av lagar och andra föreskrifter". I praktiken innebär det att regering och statsråden inte kontrolleras av JO, men alla myndigheter som lyder under regeringen kontrolleras av JO. JO:s kontrollmakt är oberoende av politiska övervägningar, utan handlar bara om att kontrollera så att myndigheter följer lagar och agerar korrekt.

JO kan undersöka ett ärende på egen hand eller efter att en enskild person har anmält en händelse till JO. Varje år släpper JO en "ämnesberättelse" där man presenterar alla fall man bedömt under det gångna året. I korthet hittar man fall där myndighet har beslutat eller bettet sig på ett sätt mot en enskild medborgare som JO haft synpunkter på. JO har ingen formell möjlighet att ändra ett myndighetsbeslut eller på annat sätt utkräva ansvar från en myndighet. JO:s beslut leder till att myndigheten får en "prick" eller kritik. Det är ett slag på fingrarna och innebär ungefär, "gör inte om det där". Tanken är att myndigheten då ska ändra sina rutiner så att samma misstag inte händer igen.

Vid mycket allvarliga situationer kan JO väcka åtal mot enskild tjänsteman, men det används mycket sällan.

Justitiekanslern (JK)

Justitiekanslern gör ett liknande arbete som JO, men JK lyder direkt under regeringen istället. JK:s roll är dock bredare än JO: s. Men som JO granskar JK också myndigheter.

Men utöver det jobbar JK med att tillhandagå regeringen med råd och utredningar i juridiska angelägenheter, bevaka statens rätt och företräda staten i ärenden om skadestånd på grund av fel eller försummelse vid myndighetsutövning samt vara åklagare när det gäller tryck- och yttrandefrihetsbrott.

Kontroll av riksdagen?

Hittills har vi inte stött på någon formell aktör som granskar våra 349 riksdagsledamöter. Det är för att det inte finns någon sådan aktör. Utan det är folket som i slutändan, om man är missnöjd, får utöva den ultimata kontrollmakten – valet – för att rösta bort riksdagsledamöter som man inte tycker gör sitt jobb.

I övrigt så kan man resonera så att journalister och media har ett ansvar att granska våra makthavare och särskilt de i riksdagen som inte granskas av någon officiell offentlig aktör.

Dessutom finns det många bra funktioner på plats för att förenkla möjligheten att granska den offentliga makten, inklusive riksdagen. Offentlighetsprincipen, som vi går in på nedan, öppnar upp för medborgare och journalister att få en insyn i den offentliga maktens verksamhet.

From:
<https://www.juridik.kristiansen.nu/> - Juridik på gymnasiet

Permanent link:
<https://www.juridik.kristiansen.nu/doku.php?id=konstitutionellraett:kontrollmakt&rev=1723454234>

Last update: 2024/08/12 09:17

